

REPERE BIBLIOGRAFICE

Anna Tabaki, *Despre iluminismul neolen. Curente de idei și canale de comunicare cu gândirea occidentală*, traducere din limba neogreacă de Elena Lazăr, cuvânt-înainte de Pashalis M. Kitromilides, cu un cuvânt al autoarei la ediția românească, Editura Omonia, București, 2015, 214 p.

Lucrarea pe care o prezentăm în rândurile ce urmează reprezintă versiunea românească a unei culegeri de articole apărută la Atena în anul 2004. Cu excepția unui studiu (despre pătrunderea lui Voltaire în cultura neolenă), toate au fost publicate în prealabil în reviste și culegeri de studii în intervalul de timp 1990–2000. Avem, așadar, de-a face cu cercetări destul de proaspete asupra unui subiect care interesează în egală măsură și cultura română, nu doar pe cea neogreacă, dat fiind că pe teritoriul României au funcționat două din cele mai importante focare ale Iluminismului din estul Europei (Academiile Domnești din București și Iași) și că traduceri din limbi de circulație occidentală în limba neogreacă au influențat numeroși scriitori și gânditori români ai secolelor XVIII și XIX, educați în limba de cultură a sud-estului european la aceste școli (e.g. Grigore Brâncoveanu, Dinicu Golescu, Vasile Vârnav, Ion Heliade Rădulescu). Nu o dată, în această epocă, traduceri în neogreacă au fost transpuse, la rândul lor, mai departe în limba română.

Autoarea culegerii, Anna Tabaki, actualmente profesoară la Universitatea din Atena, a desfășurat o activitate îndelungată la Centrul de Cercetări Neoeleene din Grecia și a colaborat, în timp, cu cercetători români.

Articolele din culegere sunt grupate în următoarele capitole: A. *Definirea fenomenului – istoricitate – critică*; B. *Traducerea – Canal de comunicare și interculturalitate*; C. „*Transvazarea*” (*H «Μετακένωση»*), iar în Addenda, alături de Bibliografie și Indicele de nume și persoane, regăsim studiul menționat, despre *Preluarea lui Voltaire de către Iluminismul neolen*.

Din *Introducerea* lucrării aflăm că Iluminismul neolen, ca domeniu special de cercetare, se cultivă în Grecia de mai bine de șapte decenii, căpătând o vizibilitate mai mare de prin 1980, ca urmare a predării ideilor filosofice și politice ale Iluminismului european în instituțiile de învățământ superior grecești. Cu toate acestea, constată autoarea, există încă multe de făcut. Editarea de texte, comentariile critice, abordarea din perspectivă interpretativă a surselor, studiile exhaustive asupra personalităților reprezentative ale Iluminismului neolen rămân încă, în multe cazuri, misiuni de realizat într-un viitor, sperăm, cât mai apropiat. Se simte totodată, consideră Anna Tabaki, nevoia de elaborare a unor sinteze ample asupra chestiunii, similare operelor colective pe teme similare, care circulă deja în Occident. Observații perfect valabile, considerăm, și pentru editarea de texte, comentarii critice, interpretare, studii exhaustive etc. asupra personalităților reprezentative și activității lor în aria culturală românească, contemporană cu cea greacă.

Prima parte a culegerii conține trei studii: I. *Iluminismul neolen: definiția, geneza și evoluția fenomenului*; II. „*Continuitatea istorică a elenismului*” (*Antichitate, Bizanț*); III. *Iluminism și critica religiilor: experiența greacă*. Cel dintâi rememorează condițiile apariției, în aria de expresie greacă, a ideilor iluministe, pe fondul dominației spirituale absolute a Bisericii Ortodoxe, în primele trei decenii ale a secolului al XVIII-lea, continuând prin precizarea fazelor de dezvoltare a Iluminismului, în funcție de periodizări contemporane fenomenului, dar și de cercetări actuale. Cadrul temporal în care se poate vorbi despre existența Iluminismului neolen este fixat de autoare pornind de la cercetările lui K. Th. Dimaras: „potrivit împărțirii inițiale, am putea vorbi de o jumătate de veac, din 1770 până în 1820, cu destule proiectări spre înapoi, ca să includem manifestări mai timpurii ale anilor 1750 și cu o proiectare spre înainte, astfel încât să ajungem în 1830, când Iluminismul se învecinează cu nașterea spiritului romantic” (p. 27–28). Înăuntrul acestui cadru: (a) apariția lui Voltaire în viața culturală greacă (1737), (b) intervalul 1750–1770 (cu intensa lui activitate didactică și publicistică și

influența exercitată de Evghenios Voulgaris și Nikeforos Theotokis), (c) publicarea, de către Iosipos Moesiodax a *Apologiei* (1780), (d) deceniul marcat de Revoluția franceză (1789–1800) reprezintă patru puncte de reper esențiale. Curentul iluminist își încheie parcursul între 1800 și 1830, dedicându-se de acum unui scop particular: „pregătirea ideologică a Luptei pentru eliberare” a Greciei. Ideea utopică a unei confederații balcanice denumite „Republica Elenă”, cultivată de un reprezentant de seamă al Iluminismului neolen, Rigas, este abandonată și, în locul ei, apar nucleele statelor balcanice moderne (p. 35).

În „*Continuitatea istorică a elenismului*” (*Antichitate, Bizanț*), autoarea examinează supraviețuirea tradiției culturale bizantine în Europa de Sud-Est („Bizanț după Bizanț” – formula clasică a lui Nicolae Iorga) și construirea, pe baza ei, a unei „puteri simbolice”, de care s-au folosit apoi, în secolele XVI–XVIII, intelectualii fanarioți și domnitorii fanarioți din Moldova și Țara Românească în așteptarea restaurării, tot mai improbabile, a Imperiului desființat de turci. Tot despre supraviețuirea tradiției culturale bizantine se discută și în *Iluminism și critica religiilor: experiența greacă*, având în prim-plan, de data aceasta, aspectul religios, nu pe cel politic.

Partea a doua a cărții ne propune șase studii: IV. *Traduceri neelene ale Iluminismului: domeniul și granițele literaturii*; V. *Traduceri manuscrise ale Iluminismului – Preluarea genurilor literare vest-europene*; VI. *Concepții și teorii despre traducere în secolul 18*; VII. *Concepțiile pedagogice în traducerea greacă a lucrării lui Charles Rollin* Precepte pentru buna educație a copiilor; VIII. *Concepțiile despre „morală” ale lui Dimitrios Darvaris*; IX. *Strategia lui Rigas de traducere în cadrul Iluminismului neolen*. Primele două studii tratează subiecte de interes direct pentru cultura română, în măsura în care versiunile grecești ale operelor literare occidentale au circulat și pe teritoriul Principatelor Române, fapt atestat din plin de prezența manuscriselor ce le conțin în bibliotecile din România, în special în Biblioteca Academiei Române. Catalogul scriitorilor și titlurilor de cărți, aparținând „hospodarului” fanariot Constantin Mavrocordat, îi menționează, între alții, pe Marivaux, Gracián, La Fontaine, La Rochefoucauld, Fenelon, Cervantes (p. 81–83).

Cea de-a treia parte a culegerii este dedicată fenomenului teatral și presei, două componente fundamentale ale curentului iluminist. Autoarea ne propune, la acest capitol, trei studii: X. *Literatura și teatrul în viziunea lui Korais*; XI. *Presa periodică a Iluminismului – „Ziarele sunt Istoria zilelor noastre”*; XII. *Teatrul Iluminismului sau „școala comună a oamenilor”*. Studiul dedicat presei periodice a Iluminismului neolen prezintă, în opinia noastră, un interes aparte pentru publicul românesc, întrucât o parte a acestei prese privește direct fapte și întâmplări care s-au petrecut în Țările Române. Este de menționat aici, desigur, jurnalul *Λόγος Ερμής*, apărut la Viena între 1811–1812, forum prestigios care s-a bucurat de sprijinul financiar al unor mari boieri români educați în limba greacă și pentru care cultivarea acestei limbi era sinonimă cu cultura însăși. Caracterizând presa periodică a Iluminismului în spațiul de circulație al limbii grecești, autoarea consideră că a fost „educativă” și „enciclopedică”, ca și cea din zona occidentală a Europei. Programul revistei *Λόγος Ερμής*, surprins de o altă publicație a vremii (*Ελληνικός Τηλέγραφος*, nr. 174, 19 oct. 1813), o confirmă: revista dorea „să se îndrepte spre orice gen de învățătură și știință, recomandări și progrese ale școlilor grecești din Grecia și din altă parte, descoperiri ale diferitelor realități din Grecia și din altă parte, aprecieri ale tuturor edițiilor în dialectul antic și de acum, descoperiri și inovații în orice gen de învățătură și știință” (p. 170).

În studiul care încheie volumul, *Preluarea lui Voltaire de către Iluminismul neolen*, aflăm detalii privitoare la circulația unor lucrări ale scriitorului francez în Răsăritul ortodox; pe fondul amestecului politicii rusești în Imperiul otoman, în vremea domniei țarinei Ecaterina a II-a, Voltaire a fost perceput inițial, inclusiv în mediul monastic, drept un „binefăcător al omenirii”, fiind tradus în limba greacă de Evghenios Voulgaris, conducător al școlii de la Muntele Athos. Toleranța religioasă promovată de Voltaire le apărea, la acea dată, ca o idee atractivă pentru popoarele balcanice ortodoxe aflate sub dominație turcească. Poziția Bisericii Ortodoxe față de ideile voltairiene s-a schimbat însă după evenimentele sângeroase din Franța (execuția lui Ludovic al XVI-lea, teroarea).

Nu în ultimul rând, *Despre iluminismul neolen. Curente de idei și canale de comunicare cu gândirea occidentală* ne apare drept un instrument valoros la dispoziția celor interesați, în țara noastră, de cultura sud-estului european în secolele XVIII–XIX, prin materialul bibliografic bogat oferit de autoare în finalul lucrării sale.

Dragoș Popescu